

Poglądy sofistów

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Ilustracja interaktywna
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Bibliografia:

- Źródło: *The Sophists* , [w:] *Stanford Encyclopedia of Philosophy* , 20.08.2020.
- Źródło: Platon, *Protagoras*, tłum. L. Regner, Warszawa 2004.
- Źródło: Platon, *Teajtet*, tłum. W. Witwicki, Warszawa 1959.
- Źródło: *Silloi – poemat satyryczny Tymona z Fliuntu*, [w:] *Meander*, t. 7, tłum. G. Pianko, 1952, s. 402.

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Pierwszą zmianą, którą sofiści wnieśli do filozofii, był ich stosunek do prawdy. Byli relatywistami poznawczymi, więc wezwani, by np. rozwiązać spór o smak potrawy, starali się dowieść, że obaj sprzeczający się mają rację. Człowieka uważali sofiści za jedynego rozstrzygającego o prawdziwości sądów. Równie relatywny stosunek mieli do spraw etyki, sprzeciwiali się jej zasadom, twierdząc że istnieje różnorodność poglądów na dobro, odwagę i cnotę.

Twoje cele

- Poznasz przedstawicieli sofistyki.
- Przeanalizujesz poglądy reprezentantów szkoły sofistów.
- Zrozumiesz, na czym polegał sofistyczny przełom w starożytnej Grecji.
- Przeanalizujesz stanowisko relatywizmu.

Przeczytaj

Narodziny sofistyki

W V w. p.n.e. Ateny przeżywały okres politycznej i kulturalnej świetności. Jako forma sprawowania rządów upowszechniła się demokracja. Był to ustrój, który promował jednostki wykazujące się zaletami intelektu. Odpowiednie wykształcenie otwierało drogę do kariery zawodowej i państwowej, w sposób szczególny zaczęto cenić umiejętność skutecznego przemawiania. Odpowiadając na tego rodzaju zapotrzebowanie, rozpoczęli działalność **sofiści** – nauczyciele, którzy odpłatnie nauczali retoryki, filozofii, polityki, etyki, czyli oferowali wykształcenie przygotowujące do życia publicznego.

Greckie słowo *sophistēs*, zostało utworzone od rzeczownika *sophia*, oznaczającego „mądrość" lub „uczenie się", dlatego jego ogólne znaczenie było odczytywane jako „ten, kto ćwiczy mądrość lub uczy się". *Sophia* oznaczało też rodzaje wiedzy specjalistycznej, ogólną mądrość w życiu i wyższe rodzaje wglądu związane z jasnowidzami i poetami.
W ciągu V wieku p.n.e. termin ten, zachowując swój pierwotny, niespecyficzny sens, zaczął być dodatkowo stosowany do nowego typu intelektualistów, zawodowych pedagogów, którzy podróżowali po świecie greckim, oferując nauczanie umiejętności publicznego przemawiania i sztuki udanego życia.

Posąg greckiej bogini Sofii przed Biblioteką Celsusa w Efezie.
Źródło: Wikimedia Commons, licencja: CC BY 3.0.

Przedstawiciele

Jednym z najbardziej znanych przedstawicieli tego kierunku był **Protagoras z Abdery** (ok. 485-415 p.n.e.), autor rozprawy *O prawdzie* oraz dzieła, które zostało uznane za bluźniercze i publicznie spalone na rynku – *O bogach.* Skupiał się on przede wszystkim na zagadnieniach związanych z teorią poznania.

Filozofem, który zasłynął ze zręcznego posługiwania się dialektyką, był **Gorgiasz z Leontinoi** (483-375 p.n.e.).

Do grona sofistów zalicza się ponadto Prodikosa z Keos, Kritiasa i Trazymacha z Chalcedonu.

Sofiści jako pierwsi humaniści

Sofiści dokonali przewrotu w dziejach filozofii: w przeciwieństwie do myślicieli jońskich przedmiotem swoich badań uczynili nie przyrodę, lecz człowieka, byli zatem pierwszymi humanistami. Jednocześnie nie zajmowali się odpowiedzią na pytanie, kim jest człowiek, tylko jakie umiejętności zapewniają mu sukces w życiu prywatnym i publicznym. Szczególną uwagę przywiązywali do analizy języka, a także retoryki rozumianej jako przekonywające prezentowanie swoich racji, oraz erystyki, czyli sztuki prowadzenia sporów i dyskusji. Nie prawda bowiem liczyła się dla sofistów, tylko skuteczność. Gorgiasz uważał, że każdą tezę, nawet najbardziej absurdalną, można udowodnić, jeśli się potrafi obmyślić zręczną argumentację. Wyznawali zatem relatywizm, czyli przekonanie, że nie ma prawd obiektywnych, a jedynie subiektywne mniemania.

Według sofistów, prawdą jest to, co się komu wydaje, że nią jest.
Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Ten pogląd przenosili też na inne dziedziny życia ludzkiego. Prawo obowiązujące między ludźmi, ich zdaniem, wynikało z konwencji, umowy społecznej, a nie z natury. Jedni z nich uważali, że prawo zostało ustanowione po to, by silniejsi, czyli rządzący, mogli sprawować kontrolę nad słabszymi, a drudzy przeciwnie – by słabsi mogli bronić się przed silniejszymi. Nie tylko prawo, ale także moralność i religia były dziełem zawiązanej między ludźmi umowy. Religia została wymyślona po to, by ludzie nawet w myślach powstrzymywali się od zła.

Relatywizm stał się też dla sofistów podstawą teorii poznania. Prawda o rzeczywistości jest względna. Nie istnieje poznanie obiektywne, a jedynie istnieją subiektywne spostrzeżenia, które pochodzą od zmysłów; był to zatem tzw. sensualizm.

Protagoras wypowiedział słynne zdanie: **„Człowiek jest miarą wszystkich rzeczy, istniejących, że istnieją, i nie istniejących, że nie istnieją" (łac. *homo mensura*).** Stąd też każdy sąd wypowiadany przez człowieka, nawet szalonego, jest prawdziwy, bo informuje o tym, co się widzi bądź odczuwa, co jednak nie znaczy, że każdy sąd jest zgodny z rzeczywistością; znowu przesądza o tym kryterium użyteczności.

Gorgiasz podjął się udowodnienia trzech tez:

1. nic nie istnieje,
2. gdyby nawet coś istniało, nie mogłoby być przez człowieka poznane,
3. gdyby nawet mogło być poznane, nie mogłoby być przekazane i wytłumaczone drugiemu człowiekowi.

> **Polecenie 1**
> Wysłuchaj nagrania i odpowiedz, jaki był wpływ sofistów na innych myślicieli.

Wpływ i recepcja

Sofiści dokonali przełomu humanistycznego w filozofii greckiej, to znaczy swoją refleksję skierowali na człowieka. Analizie poddali sam proces myślenia i język jako narzędzie społecznego oddziaływania. Protagoras jeszcze za swego życia zyskał wielu zwolenników, wśród nich słynnych greckich tragików Eurypidesa i Sofoklesa. Dla przyszłego rozwoju filozofii duże znaczenie miała także opozycja, która zwróciła się przeciwko poglądom sofistów. Ich krytykiem był już Sokrates, a potem Platon w dziełach „Sofista" i „Eutydem"oraz Arystoteles w „Dowodach sofistycznych". Rehabilitacja sofistów zaczyna się od czasów Hegla, a pod koniec XIX i na początku XX w. na ich poglądy powoływali się pozytywiści i pragmatyści.

Słownik

> **dialektyka**
>
> (łac. *dialectica*) metoda rozumowania i dyskusji polegająca na dochodzeniu do prawdy poprzez ujawnianie sprzeczności tkwiących w pojęciach i sądach

> **epistemologia**
>
> (gr. *episteme* – wiedza, umiejętność, zrozumienie) teoria poznania; dział filozofii, zajmujący się relacjami między poznawaniem, poznaniem a rzeczywistością

> **erystyka**

(gr. *eristikos* – kłótliwy) sztuka prowadzenia sporów, nauka skutecznego prowadzenia sporów i przekonywania przeciwnika do własnej tezy

konwencjonalizm

(łac.*conventionalis* – oparty na umowie) pogląd w filozofii nauki głoszący, że obok doświadczenia i rozumowania w nauce istotną rolę odgrywa umowność terminologii, twierdzeń i teorii

relatywizm

(łac. *relativus* – względny; od: *refero* – odnosić się) pogląd filozoficzny, wedle którego prawdziwość wypowiedzi można oceniać wyłącznie w kontekście systemu, w którym są one wypowiadane

retoryka

(łac. *rhetorica*) sztuka budowania artystycznej, perswazyjnej wypowiedzi ustnej lub pisemnej; nauka o przemawianiu; wiedza o komunikacji słownej, obrazowej i zachowawczej pomiędzy autorem wypowiedzi a jej odbiorcami

sensualizm

(łac. *sensus* – zmysł) pogląd filozoficzny oraz psychologiczny głoszący, że wszelka wiedza pochodzi od wrażeń zmysłowych (poznanie odbywa się poprzez przeprowadzanie logicznych doświadczeń) i jest tylko bardziej lub mniej złożonym kompleksem spostrzeżeń

subiektywizm

(łac. *subjectivus* - podmiotowy) pogląd zakładający, że poznanie rzeczywistości odbywa się w oparciu o indywidualne wrażenia, spostrzeżenia i myśli podmiotu poznającego

Ilustracja interaktywna

Polecenie 1

Obejrzyj grafikę interaktywną i postaraj się odpowiedzieć na pytanie, kim byli i czego nauczali sofiści.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o. o, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Przeczytaj fragmenty tekstów, które przedstawiają Protagorasa z Abdery. Jakie poglądy sofistów są w nich wyróżnione?

Platon

Teajtet

W dziedzinie sprawiedliwości i niesprawiedliwości, zbożności i bezbożności, uparcie twierdzą niektórzy, że żadna z tych rzeczy z natury swojej nie posiada jakiejś istoty, tylko to, co się powszechnie wydaje, to staje się prawdziwe wtedy, kiedy się wydaje, i tak długo, jak długo się wydaje.

Źródło: Platon, *Teajtet*, tłum. W. Witwicki, Warszawa 1959.

Platon

Protagoras

Inne, tylko dla bydła, inne zaś dla psów, inne dla żadnego z tych, użyteczne natomiast dla drzew; te dla samego drzewa inne dla korzeni dobre, dla latorośli zaś szkodliwe. Tak na przykład nawóz dostarczony do korzeni wszystkich roślin jest pożyteczny, gdybyś zaś chciał nałożyć go na młode pędy lub gałęzie, wszystkie przepadną. Podczas gdy oliwa jest dla wszystkich roślin ze wszech miar szkodliwa, a dla włosów innych stworzeń, z wyjątkiem włosów

człowieka, czymś najbardziej wrogim; dla włosów zaś i dla ciała człowieka pomocna. Tak bardzo zaś dobro mieni się barwami i jest czymś wielokształtnym, że nawet tutaj to samo, co jest odpowiednie dla człowieka na zewnątrz ciała, jest najszkodliwsze dla wnętrza.
I dlatego wszyscy lekarze przestrzegają chorych, aby nie spożywali oliwy oprócz bardzo małej ilości do potraw, które mają jeść, tyle tylko, by osłabić przykrość, jaką dla zmysłu powonienia stanowi woń różnych potraw.

Źródło: Platon, *Protagoras*, tłum. L. Regner, Warszawa 2004.

Silloi – poemat satyryczny Tymona z Fliuntu

Potem spotkało to jeszcze sofistę dźwięcznogłosego, Ani nierozumnego, ani też nazbyt płochego, Protagorasa: bo chciano w popiół mu pisma obrócić, Pisał bowiem, że bogów nie zna i nic o nich nie wie, Jaka jest ich natura, i nie wie, czy zgoła istnieją. Bardzo ostrożnie to mówił, lecz wcale mu to nie pomogło; Więc się ucieczką ratował, w obawie, że zmuszą go napój Wypić Sokratesowy i w zimnej pogrążyć się śmierci

Źródło: *Silloi – poemat satyryczny Tymona z Fliuntu*, [w:] *Meander*, t. 7, tłum. G. Pianko, 1952, s. 402.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Odpowiedz na pytanie, jaką rolę odgrywa relatywizm w teorii poznania?

Ćwiczenie 4

Ułóż dyskurs sofisty i jego ucznia, w którym przedstawisz proces nauczania tego pierwszego. Przypomnij sobie słynne zdanie Protagorasa: „Człowiek jest miarą wszystkich rzeczy, istniejących, że istnieją, i nie istniejących, że nie istnieją". Co oznacza że człowiek jest miarą wszystkiego? W jaki sposób można to wytłumaczyć komuś młodszemu, kto nie zna zagadnień filozofii?

Ćwiczenie 5

Wyjaśnij, na czym polegał humanistyczny przewrót sofistów w filozofii.

Ćwiczenie 6

Stwórz mem, w którym przedstawisz wspólny pogląd Sokratesa i Protagorasa.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o. o, licencja: CC BY-SA 3.0.

Ćwiczenie 7

Od lat toczy się spór, czy Sokratesa można zaliczyć do sofistów. Jakie racje przemawiają za tym, że można uznać go za sofistę, i jakie są kontrargumenty? Podaj jeden argument za i przeciw.

Ćwiczenie 8

Wysłuchaj nagrania wiersza Wacława Potockiego. Którego bohatera tego utworu można nazwać sofistą? Z jakiego powodu? Zapisz swoje wnioski.

Wacław Potocki

Sofista

Przyjechał syn do ojca, długo bywszy w szkole,

I obaczy we środę trzy jaja na stole.

Chcąc rodzicom pokazać, że ma olej w głowie:

”Nie trzy tu, ale pięć jaj, panie ojcze” – powie.

”Nowej wnosisz nauki – rzecze ojciec – modę,

Jakoż to?” aż sofista: „Zaraz się wywiodę,

Kto ma trzy, ten ma i dwie, według głowy mojej,

Kto trzy i dwie, ten ma pięć; tak się to ostoi”.

A tu gdy po wszystkie trzy jaja ojciec siągnie:

”Ja trzy, ty zjedz tamte dwie, coć się w głowie lągnie”

Źródło: Wacław Potocki, *Sofista*, [w:] tegoż, *Wiersze wybrane*, Wrocław 1992.

Dla nauczyciela

Autor: Katarzyna Maćkowska

Przedmiot: Filozofia

Temat: Poglądy sofistów

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

1) koncepcja klasyczna i neoklasyczna (w tym neotomistyczna i fenomenologiczna) – poszukiwanie ostatecznych podstaw rzeczywistości, poznania i wartości;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele lekcji. Uczeń:

- pozna przedstawicieli sofistyki;
- przeanalizuje poglądy reprezentantów szkoły sofistów;
- zrozumie, na czym polegał sofistyczny przełom w starożytnej Grecji;
- przeanalizuje stanowisko relatywizmu.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- odwrócona klasa;
- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- praca z multimedium;
- praca z tekstem;
- rozmowa kierowana.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Poglądy sofistów". Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się przed zajęciami z tekstem w sekcji „Przeczytaj" i rozwiązanie ćwiczenia nr 2 z sekcji „Sprawdź się".

Faza wprowadzająca:

1. Po zalogowaniu na platformie nauczyciel prezentuje (na tablicy interaktywnej lub za pomocą rzutnika) temat lekcji oraz cele zajęć. Omawia lub ustala razem z uczniami kryteria sukcesu.
2. **Dyskusja wprowadzająca**. Nauczyciel, za pomocą dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji, m.in. sprawdza, kto wykonał zadane ćwiczenie. Może wyświetlić odpowiedzi uczniów na tablicy interaktywnej. Prosi wybranego ucznia o uzasadnienie swojego rozwiązania. Dyskusja.

Faza realizacyjna:

1. **Praca z multimedium**. Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Ilustracja interaktywna". Wybrany uczeń odczytuje treść polecenia: *Obejrzyj grafikę interaktywną i postaraj się odpowiedzieć na pytanie, kim byli i czego nauczali sofiści.* Klasa dzieli się na grupy i opracowuje propozycje odpowiedzi. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.
2. Ochotnicy odczytują na głos fragmenty utworów dotyczących Protagorasa. Następnie nauczyciel prosi uczniów, aby określili, jakie poglądy sofistów są wyróżnione w tekstach.
3. Nauczyciel wyświetla uczestnikom zajęć ćwiczenie nr 4: *Ułóż dyskurs sofisty i jego ucznia, w którym przedstawisz proces nauczania tego pierwszego*. Uczniowie tym razem pracują w grupach. Ustalają wspólne stanowisko i wskazują wybraną odpowiedź, używając telefonów lub komputerów. Nauczyciel kontroluje wyniki pracy uczniów i prosi wybrane osoby o uzasadnienie swojej odpowiedzi.

4. Uczniowie dobierają się w pary i wykonują ćwiczenia nr 1 i 3. Następnie konsultują swoje rozwiązania z inną parą uczniów i ustalają jedną wersję odpowiedzi.
5. Nauczyciel pyta uczniów, na czym polegał humanistyczny przewrót sofistów w filozofii. Następnie prosi ich, aby wytłumaczyli, jaki był wpływ sofistów na kolejne pokolenia filozofów.

Faza podsumowująca:

1. W ramach podsumowania uczniowie wykonują wspólnie ćwiczenie nr 7: *Od lat toczy się spór, czy Sokratesa można zaliczyć do sofistów. Jakie racje przemawiają za tym, że można uznać go za sofistę, i jakie są kontrargumenty? Wskaż jeden argument za i przeciw.*
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Uczniowie wykonują ćwiczenie nr 8 zawarte w sekcji „Sprawdź się". Przygotowują uzasadnienia poprawnych odpowiedzi.

Materiały pomocnicze:

- Leś T., *Koncepcje mądrości w filozofii Sokratesa, Platona i Arystotelesa*, Kraków 2016.
- Krokiewicz A., *Zarys filozofii greckiej*, Warszawa 2000.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Nauczyciel może wykorzystać medium w sekcji „Ilustracja interaktywna" do pracy przed lekcją. Uczniowie zapoznają się z jego treścią i przygotowują do pracy na zajęciach w ten sposób, żeby móc samodzielnie rozwiązać zadania.